

دانشگاه سیام‌نور
پیت

تاریخ ادبیات ایران

(رشته کتابداری)

دکتر توفیق ه. سبحانی

بسم الله الرحمن الرحيم

پیشگفتار ناشر

کتاب‌های دانشگاه پیام نور حسب مورد و با توجه به شرایط مختلف یک درس در یک یا چند رشته دانشگاهی، به صورت کتاب درسی، متن آزمایشگاهی، فرادرسی، و کمک درسی چاپ می‌شوند.

کتاب درسی ثمره کوشش‌های علمی صاحب اثر است که براساس نیازهای درسی دانشجویان و سرفصل‌های مصوب تهیه و پس از داوری علمی، طراحی آموزشی، و ویرایش علمی در گروه‌های علمی و آموزشی، به چاپ می‌رسد. پس از چاپ ویرایش اول اثر، با نظرخواهی‌ها و داوری علمی مجدد و با دریافت نظرهای اصلاحی و متناسب با پیشرفت علوم و فناوری، صاحب اثر در کتاب تجدیدنظر می‌کند و ویرایش جدید کتاب با اعمال ویرایش زبانی و صوری جدید چاپ می‌شود.

متن آزمایشگاهی (م) راهنمایی است که دانشجویان با استفاده از آن و کمک استاد، کارهای عملی و آزمایشگاهی را انجام می‌دهند.

کتاب‌های فرادرسی (ف) و **کمک درسی** (ک) به منظور غنی‌تر کردن منابع درسی دانشگاهی تهیه و بر روی لوح فشرده تکثیر می‌شوند و یا در وبگاه دانشگاه قرار می‌گیرند.

مدیریت تولید محتوا و تجهیزات آموزشی

فهرست مطالب کتاب

پانزده	پیشگفتار
هفده	مقدمه و راهنمای مطالعه
۱	فصل اول. نگاهی کوتاه به گذشته ایران پیش از ظهور اسلام
۱	هدف‌های رفتاری
۲	۱-۱ مادها و پارسیان
۳	۲-۱ هخامنشیان
۵	۳-۱ زبان و خط در عهد هخامنشیان
۶	۴-۱ زردشت و آیین او
۷	۵-۱ کتاب اوستا
۹	۶-۱ اسکندر و سلوکیان
۱۰	۷-۱ اشکانیان
۱۲	۸-۱ ساسانیان
۱۳	۹-۱ مانی
۱۴	۱۰-۱ مزدک
۱۵	خلاصه فصل اول
۱۶	خودآزمایی فصل اول
۱۹	فصل دوم. آثار ادبی پیش از ظهور اسلام
۱۹	هدف‌های رفتاری
۱۹	۱-۲ دوره مادها
۲۰	۲-۲ دوره هخامنشیان
۲۰	۳-۲ اوستایی
۲۱	۴-۲ دوره اشکانی
۲۱	۵-۲ دوره ساسانی
۲۲	۱-۵-۲ کتیبه‌ها
۲۲	۲-۵-۲ ادبیات پهلوی
۲۳	ادبیات پهلوی برحسب موضوع‌های آن
۳۲	خلاصه فصل دوم
۳۳	خودآزمایی فصل دوم

۳۷	فصل سوم. اوضاع سیاسی - اجتماعی و ادبی ایران هنگام ظهور دین اسلام
۳۷	هدف‌های رفتاری
۳۹	۱-۳ وضع اجتماعی
۴۰	۲-۳ وضع ادبی
۴۱	خلاصه فصل سوم
۴۲	خودآزمایی فصل سوم
۴۵	فصل چهارم. فرقه‌های اسلامی
۴۵	هدف‌های رفتاری
۴۵	۱-۴ مقدمه
۴۷	۲-۴ جبریه
۴۸	۳-۴ قَدَرِیّه
۴۸	۴-۴ مُرَجئه (امیدواران)
۴۸	۵-۴ معتزله
۵۰	۶-۴ اشاعره
۵۲	۷-۴ شیعه
۵۳	۸-۴ اسماعیلیّه
۵۵	۹-۴ قرامطه (یا قرمطیان)
۵۶	خلاصه فصل چهارم
۵۷	خودآزمایی فصل چهارم
۶۱	فصل پنجم. طاهریان و صفّاریان
۶۱	هدف‌های رفتاری
۶۱	۱-۵ طاهریان
۶۲	۲-۵ صفّاریان
۶۴	۳-۵ آغاز زبان فارسی
۶۴	۴-۵ نخستین شاعر فارسی‌گوی
۶۴	۱-۴-۵ بهرام گور سامانی (۴۲۰-۴۳۸ م)
۶۵	۲-۴-۵ ابوالعبّاس مروزی
۶۵	۳-۴-۵ محمد به وصیف سگری
۶۶	۴-۴-۵ ابوحفص سغدی
۶۷	۵-۵ شاعران دوره طاهریان و صفّاریان
۶۷	۱-۵-۵ حنظله باد غیسی
۶۷	۲-۵-۵ محمود وراق هروی
۶۷	۳-۵-۵ فیروز مشرقی
۶۸	۴-۵-۵ ابوسلّیک گرگانی
۶۸	۶-۵ بعضی از علما و مترجمان ایرانی در قرن دوم و سوم هجری
۶۸	۱-۶-۵ سهل یا ربّن طبری
۶۸	۲-۶-۵ علی بن ربّن طبری
۶۸	۳-۶-۵ ابن مقفع

۶۹	۴-۶-۵ نوبخت اهوازی
۶۹	۵-۶-۵ ابوعبدالله محمد بن موسی خوارزمی (درگذشته ۲۰۰ هـ)
۶۹	۶-۶-۵ بنی موسی بن شاکر
۶۹	خلاصه فصل پنجم
۷۰	خودآزمایی فصل پنجم
۷۳	فصل ششم. سامانیان
۷۳	هدف‌های رفتاری
۷۴	۱-۶ حکومت‌های تابع سامانیان
۷۵	۱-۱-۶ آل عراق
۷۶	۲-۱-۶ مأمونیه
۷۶	۳-۱-۶ آل محتاج یا چغانیان
۷۶	۴-۱-۶ سیمجوریان
۷۶	۵-۱-۶ امرای طبرستان
۷۶	۲-۶ ادبیات در دوره سامانی
۷۸	۱-۲-۶ ویژگی‌های شعر فارسی در این عهد
۷۹	۲-۲-۶ انواع شعر فارسی و موضوع‌های آن
۸۰	۳-۶ شاعران معروف قرن سوم و چهارم
۸۰	۱-۳-۶ رودکی
۸۱	۲-۳-۶ شهید بلخی
۸۱	۳-۳-۶ دقیقی طوسی
۸۲	۴-۳-۶ کسایی مروزی
۸۳	۵-۳-۶ فردوسی
۸۵	۶-۳-۶ محتوای شاهنامه
۸۵	۷-۳-۶ خصایص فنی شاهنامه
۸۶	۸-۳-۶ دیگر خصایص شاهنامه
۸۷	۴-۶ نثرنویسان معروف قرن سوم و چهارم
۸۷	۱-۴-۶ محمدبن زکریا رازی
۸۸	۲-۴-۶ ابونصر فارابی
۸۸	۳-۴-۶ ابوعلی بلعمی
۸۸	۵-۶ کتاب‌هایی که مؤلف آنها معلوم نیست
۸۹	۱-۵-۶ مقدمه شاهنامه ابومنصوری
۸۹	۲-۵-۶ حدود العالم من المشرق الى المغرب
۸۹	۳-۵-۶ الابنیه عن حقایق الادویه
۸۹	۴-۵-۶ رسایل اخوان الصفا
۹۰	۶-۶ کتابخانه‌های کهن ایران
۹۱	خلاصه فصل ششم
۹۳	خودآزمایی فصل ششم
۹۷	فصل هفتم. غزنویان
۹۷	هدف‌های رفتاری
۹۷	۱-۷ دیگر سلسله‌های محلی در عصر غزنویان

۹۷	۱-۱-۷ آل زیار
۹۸	۲-۱-۷ آل بویه
۹۹	۳-۷ اوضاع اجتماعی و ادبی ایران در عصر غزنویان و آل زیار و آل بویه
۱۰۲	۳-۷ شاعران معروف عصر غزنویان و...
۱۰۲	۱-۳-۷ مسعود سعد سلمان
۱۰۳	۲-۳-۷ فرخی سیستانی
۱۰۴	۳-۳-۷ عنصری بلخی
۱۰۵	۴-۳-۷ منوچهری دامغانی
۱۰۶	۵-۳-۷ ابوسعید ابوالخیر
۱۰۷	۶-۳-۷ سنایی غزنوی
۱۰۸	۴-۷ نویسندگان معروف عصر غزنوی و...
۱۰۸	۱-۴-۷ شمس المعالی قابوس بن وشمگیر
۱۰۹	۲-۴-۷ ابوالفضل بیهقی
۱۰۹	۳-۴-۷ ابن سینا
۱۱۲	۴-۴-۷ ابوریحان بیرونی
۱۱۲	۵-۴-۷ امیرعصر المعالی کیکاووس بن اسکندر بن قابوس بن وشمگیر بن زیار
۱۱۳	۶-۴-۷ تاریخ سیستان
۱۱۳	۷-۴-۷ هجویری
۱۱۴	۸-۴-۷ رساله قشیریّه
۱۱۵	۹-۴-۷ نصرالله منشی
۱۱۵	خلاصه فصل هفتم
۱۱۷	خودآزمایی فصل هفتم
۱۲۳	فصل هشتم. سلجوقیان و اتابکان
۱۲۳	هدف‌های رفتاری
۱۲۳	۱-۸ سلجوقیان
۱۲۳	۲-۸ اتابکان
۱۲۶	۳-۸ وضع اجتماعی و ادبی ایران در عصر سلجوقیان و اتابکان
۱۲۷	۴-۸ شاعران معروف عصر سلجوقیان و اتابکان
۱۲۷	۱-۴-۸ فخرالدین اسعد
۱۲۸	۲-۴-۸ اسدی طوسی
۱۲۸	۳-۴-۸ ناصر خسرو
۱۳۰	۴-۴-۸ خیّام
۱۳۱	۵-۴-۸ باباطاهر
۱۳۲	۶-۴-۸ انوری
۱۳۳	۷-۴-۸ خاقانی
۱۳۵	۸-۴-۸ نظامی
۱۳۷	۵-۸ نویسندگان معروف عصر سلجوقیان و اتابکان
۱۳۷	۱-۵-۸ ناصر خسرو
۱۳۷	۲-۵-۸ نظام الملک طوسی
۱۳۹	۳-۵-۸ خواجه عبدالله انصاری
۱۴۰	۴-۵-۸ ابوالحسن خرقانی

۱۴۱	۵-۵-۸ محمد غزالی
۱۴۲	۶-۵-۸ عین القضاة همدانی
۱۴۳	۷-۵-۸ قاضی حمیدالدین بلخی
۱۴۴	۸-۵-۸ نظامی عروضی سمرقندی
۱۴۴	۹-۵-۸ سمک عیار
۱۴۴	۱۰-۵-۸ شهاب‌الدین سهروردی
۱۴۵	۱۱-۵-۸ سعدالدین وراوینی
۱۴۶	خلاصه فصل هشتم
۱۴۷	خودآزمایی فصل هشتم
۱۵۵	فصل نهم. خوارزمشاهیان، امرای کرت و قراختیایان
۱۵۵	هدف‌های رفتاری
۱۵۵	۱-۹ خوارزمشاهیان
۱۵۶	۲-۹ امرای کرت
۱۵۶	۳-۹ قراختیایان
۱۵۷	۴-۹ اوضاع اجتماعی و ادبی در عهد خوارزمشاهیان، امرای کرت و قراختیایان
۱۵۷	۵-۹ شاعران و نویسندگان معروف این دوره
۱۵۷	۱-۵-۹ رشید و طواط
۱۵۸	۲-۵-۹ سیداسماعیل جرجانی
۱۵۸	۳-۵-۹ شمس قیس رازی
۱۵۹	۴-۵-۹ بهاء‌الدین محمد بلخی - سلطان‌العلماء
۱۶۰	۵-۵-۹ امام فخر رازی
۱۶۰	خلاصه فصل نهم
۱۶۱	خودآزمایی فصل نهم
۱۶۳	فصل دهم. مغولان
۱۶۳	هدف‌های رفتاری
۱۶۴	۱-۱۰ اوضاع اجتماعی و ادبی عصر مغول
۱۶۷	۲-۱۰ شاعران معروف عصر مغول
۱۶۸	۱-۲-۱۰ فریدالدین عطار
۱۶۸	۲-۲-۱۰ کمال‌الدین اسماعیل
۱۶۹	۳-۲-۱۰ جلال‌الدین بلخی
۱۷۲	۴-۲-۱۰ قانع طوسی
۱۷۲	۵-۲-۱۰ عراقی
۱۷۳	۶-۲-۱۰ سعدی
۱۷۵	۷-۲-۱۰ همام تبریزی
۱۷۵	۸-۲-۱۰ اوحدی مراغه‌یی
۱۷۶	۹-۲-۱۰ امیر خسرو دهلوی
۱۷۹	۱۰-۲-۱۰ شیخ محمود شبستری
۱۸۰	۳-۱۰ نویسندگان و علمای عصر مغول
۱۸۰	۱-۳-۱۰ شهاب‌الدین سهروردی
۱۸۱	۲-۳-۱۰ نجم‌الدین کبری

- ۱۸۱ ۳-۳-۱۰ نجم‌الدین رازی
- ۱۸۲ ۴-۳-۱۰ باباافضل کاشی
- ۱۸۳ ۵-۳-۱۰ خواجه نصیرالدین طوسی
- ۱۸۴ ۶-۳-۱۰ قطب‌الدین شیرازی
- ۱۸۵ ۷-۳-۱۰ علاءالدوله سمنانی
- ۱۸۵ ۸-۳-۱۰ محمد عوفی
- ۱۸۶ ۹-۳-۱۰ شمس تبریزی
- ۱۸۷ ۱۰-۳-۱۰ برهان‌الدین محقق ترمذی
- ۱۸۷ ۱۱-۳-۱۰ عطاملک جوینی
- ۱۸۸ ۱۲-۳-۱۰ رشیدالدین فضل‌الله همدانی
- ۱۸۸ ۱۳-۳-۱۰ وصاف‌الحضره
- ۱۸۹ ۱۴-۳-۱۰ عزیزالدین نسفی
- ۱۸۹ خلاصه فصل دهم
- ۱۹۱ خودآزمایی فصل دهم
- فصل یازدهم. سلسله‌های محلی پیش از تیموریان، تیموریان، قراقویونلوها و آق قویونلوها ۱۹۹
- ۱۹۹ هدف‌های رفتاری
- ۱۹۹ ۱-۱۱ سلسله‌های محلی پیش از تیموریان
- ۱۹۹ ۱-۱-۱۱ آل اینجو
- ۲۰۰ ۲-۱-۱۱ آل مظفر
- ۲۰۰ ۳-۱-۱۱ ایلکانیان یا آل جلایر
- ۲۰۱ ۴-۱-۱۱ چوپانیان
- ۲۰۱ ۵-۱-۱۱ سربداران
- ۲۰۲ ۲-۱۱ اوضاع اجتماعی و ادبی در دوره این سلسله‌های محلی
- ۲۰۳ ۳-۱۱ تیموریان، قراقویونلوها و آق قویونلوها
- ۲۰۳ ۱-۳-۱۱ تیموریان
- ۲۰۳ ۲-۳-۱۱ قراقویونلوها
- ۲۰۵ ۳-۳-۱۱ آق قویونلوها
- ۲۰۵ ۴-۱۱ اوضاع اجتماعی و ادبی در عصر تیموریان، قراقویونلوها و آق قویونلوها
- ۲۰۷ ۵-۱۱ شاعران معروف عهد تیموریان، قراقویونلوها و آق قویونلوها
- ۲۰۷ ۱-۵-۱۱ خواجه
- ۲۰۹ ۲-۵-۱۱ ابن یمین
- ۲۰۹ ۳-۵-۱۱ عبید زاکانی
- ۲۱۱ ۴-۵-۱۱ عماد فقیه کرمانی
- ۲۱۲ ۵-۵-۱۱ سلمان ساوجی
- ۲۱۳ ۶-۵-۱۱ حافظ
- ۲۱۶ ۷-۵-۱۱ نعمت‌الله ولی
- ۲۱۷ ۸-۵-۱۱ قاسم انوار
- ۲۱۸ ۹-۵-۱۱ جامی
- ۲۲۰ ۱۰-۵-۱۱ امیرعلیشیر نوایی
- ۲۲۰ ۱۱-۵-۱۱ باباغانی شیرازی
- ۲۲۲ ۱۶-۱۱ نثرنویسان معروف قرن هشتم تا اوایل قرن دهم هجری

۲۲۲	۱۱-۶ عزالدین محمود کاشانی
۲۲۲	۱۱-۲ حمدالله مستوفی قزوینی
۲۲۳	۱۱-۳ شمس الدین محمد بن محمود آملی
۲۲۳	۱۱-۴ میر سیّد علی همدانی
۲۲۴	۱۱-۵ حافظ ابرو
۲۲۴	۱۱-۶ میرخواند
۲۲۵	۱۱-۷ دولت‌شاه سمرقندی
۲۲۶	۱۱-۸ واعظ کاشفی
۲۲۷	۱۱-۹ خواند میر
۲۲۷	خلاصه فصل یازدهم
۲۲۹	خودآزمایی فصل یازدهم
۲۳۵	فصل دوازدهم. صفویه
۲۳۵	هدف‌های رفتاری
۲۳۵	۱۲-۱ تاریخ صفویان
۲۳۷	۱۲-۲ اوضاع اجتماعی و ادبی ایران در عصر صفوی
۲۴۴	۱۲-۳ شاعران معروف عصر صفوی
۲۴۴	۱۲-۳-۱ هلال جغتایی
۲۴۵	۱۲-۳-۲ اهلی شیرازی
۲۴۶	۱۲-۳-۳ وحشی بافقی
۲۴۸	۱۲-۳-۴ ظهوری ترشیزی
۲۵۰	۱۲-۳-۵ فیضی فیاضی
۲۵۱	۱۲-۳-۶ غنی کشمیری
۲۵۲	۱۲-۳-۷ برهن لاهوری
۲۵۲	۱۲-۳-۸ ثنائی مشهدی
۲۵۴	۱۲-۳-۹ محتشم کاشانی
۲۵۵	۱۲-۳-۱۰ عرفی شیرازی
۲۵۶	۱۲-۳-۱۱ کلیم کاشانی
۲۵۷	۱۲-۳-۱۲ اسیر اصفهانی
۲۵۸	۱۲-۳-۱۳ صائب تبریزی
۲۶۱	۱۲-۳-۱۴ بیدل عظیم‌آبادی
۲۶۳	۱۲-۴ نویسندگان معروف عهد صفوی
۲۶۳	۱۲-۴-۱ قاضی نورالله شوشتری
۲۶۴	۱۲-۴-۲ اسکندر بیگ منشی
۲۶۵	۱۲-۴-۳ شیخ بهایی
۲۶۶	۱۲-۴-۴ ملا محسن فیض کاشانی
۲۶۷	۱۲-۴-۵ ملا محمد باقر مجلسی
۲۶۷	۱۲-۴-۶ وحید قزوینی
۲۶۸	۱۲-۴-۷ حزین لاهیجی
۲۶۸	۱۲-۵ فرهنگ‌نویسی و فرهنگ‌نامه‌ها
۲۶۹	۱۲-۵-۱ برهان قاطع
۲۷۰	۱۲-۵-۲ فرهنگ رشیدی

۲۷۰	۱۲-۵۳ مجمع الفرس یا فرهنگ سروری
۲۷۱	خلاصه فصل دوازدهم
۲۷۲	خودآزمایی فصل دوازدهم
۲۷۹	فصل سیزدهم. افشاریه و زندیه
۲۷۹	هدف‌های رفتاری
۲۷۹	۱۳-۱ افشاریه
۲۸۰	۱۳-۲ وضع اجتماعی و ادبی در دوره افشاریه
۲۸۱	۱۳-۳ زندیه
۲۸۳	۱۳-۴ اوضاع اجتماعی و ادبی ایران در زمان زندیه
۲۸۴	۱۳-۵ شاعران معروف عصر افشاریه و زندیه
۲۸۴	۱۳-۵-۱ مشتاق اصفهانی
۲۸۵	۱۳-۵-۲ صباحی بیدگلی
۲۸۶	۱۳-۵-۳ عاشق اصفهانی
۲۸۶	۱۳-۵-۴ هاتف اصفهانی
۲۸۷	۱۳-۵-۵ شهاب ترشیزی
۲۸۷	۱۳-۶ نویسندگان معروف دوره افشاریه و زندیه
۲۸۷	۱۴-۱ میرزا مهدی خان استرآبادی
۲۸۸	۱۳-۶-۲ محمدکاظم وزیر مروی
۲۸۹	۱۳-۶-۳ میرزا محمد صادق نامی
۲۸۹	۱۳-۶-۴ لطفعلی بیگ آذر بیگدلی
۲۹۰	خلاصه فصل سیزدهم
۲۹۱	خودآزمایی فصل سیزدهم
۲۹۳	فصل چهاردهم. قاجاریه
۲۹۳	هدف‌های رفتاری
۲۹۳	۱۴-۱ تاریخ
۲۹۵	۱۴-۲ اوضاع اجتماعی و ادبی ایران در دوره قاجاریه
۲۹۹	۱۴-۳ گام‌هایی به پیش، چاپ و چاپخانه، دارالفنون، روزنامه و روزنامه‌نویسی، جنبش مشروطه
۲۹۹	۱۴-۳-۱ چاپ و چاپخانه
۳۰۱	۱۴-۳-۲ دارالفنون
۳۰۴	۱۴-۳-۳ روزنامه و روزنامه‌نویسی
۳۰۷	۱۴-۳-۴ جنبش مشروطه
۳۰۹	۱۴-۳-۵ آغاز بیداری
۳۱۴	۱۴-۳-۶ بررسی اوضاع ادبی ایران در جنبش مشروطه
۳۱۶	۱۴-۴ شاعران معروف دوره اول قاجاریه
۳۱۶	۱۴-۴-۱ فتحعلی خان صبا
۳۱۷	۱۴-۴-۲ وصال شیرازی
۳۱۸	۱۴-۴-۳ فروغی بسطامی
۳۱۸	۱۴-۴-۴ سروش اصفهانی
۳۱۹	۱۴-۴-۵ قانی شیرازی
۳۲۰	۱۴-۴-۶ یغمای جندقی

۳۲۱	۵-۱۴ نویسندگان معروف دوره اول قاجاریه
۳۲۱	۱-۵-۱۴ قائم مقام فراهانی
۳۲۳	۲-۵-۱۴ حاجی فرهاد میرزا معتمدالدوله
۳۲۳	۳-۵-۱۴ حسنعلی خان امیر نظام گروسی
۳۲۴	۴-۵-۱۴ محمدحسن خان اعتمادالسلطنه
۳۲۵	۵-۵-۱۴ یوسف مستشارالدوله
۳۲۶	۶-۵-۱۴ میرزا حبیب اصفهانی
۳۲۶	۷-۵-۱۴ سیدجمال الدین اسدآبادی
۳۲۸	۸-۵-۱۴ میرزا ملکم خان ناظم الدوله
۳۲۸	۹-۵-۱۴ زین العابدین مراغه‌یی
۳۲۹	۱۰-۵-۱۴ طالبوف تبریزی
۳۳۱	خلاصه فصل چهاردهم
۳۳۳	خودآزمایی فصل چهاردهم
۳۴۱	فصل پانزدهم. ظهور و سقوط سلسله پهلوی
۳۴۱	هدف‌های رفتاری
۳۴۱	۱-۱۵ نگاهی به تاریخ
۳۴۲	۲-۱۵ بررسی اوضاع اجتماعی و ادبی ایران در دوره پهلوی
۳۴۵	شعر سنت‌گرای امروز از نظر موضوع و قالب
۳۴۶	۳-۱۵ شاعران معروف این دوره
۳۴۶	۱-۳-۱۵ ادیب‌الممالک فراهانی
۳۴۷	۲-۳-۱۵ ادیب نیشابوری
۳۴۸	۳-۳-۱۵ اشرف‌الدین گیلانی
۳۵۰	۴-۳-۱۵ بهار
۳۵۲	۵-۳-۱۵ عارف
۳۵۴	۶-۳-۱۵ ایرج
۳۵۵	۷-۳-۱۵ عشقی
۳۵۷	۸-۳-۱۵ فرخی یزدی
۳۵۸	۹-۳-۱۵ پروین اعتصامی
۳۶۰	۱۰-۳-۱۵ دهخدا
۳۶۰	۱۱-۳-۱۵ شهریار
۳۶۲	۱۲-۳-۱۵ نیما یوشیج
۳۶۴	۱۳-۳-۱۵ اخوان ثالث
۳۶۵	۱۴-۳-۱۵ سهراب سپهری
۳۶۶	۴-۱۵ نویسندگان معروف دوره اخیر
۳۶۶	۱-۴-۱۵ محمدعلی فروغی
۳۶۷	۲-۴-۱۵ محمد قزوینی
۳۶۸	۳-۴-۱۵ عباس اقبال آشتیانی
۳۶۸	۴-۴-۱۵ بدیع الزمان فروزانفر
۳۶۹	۵-۴-۱۵ دهخدا
۳۷۱	۶-۴-۱۵ جلال‌الدین همایی
۳۷۱	۷-۴-۱۵ مجتبی مینوی

۳۷۲	۸-۴-۱۵ جمالزاده
۳۷۳	۹-۴-۱۵ هدایت
۳۷۵	۱۰-۴-۱۵ جلال آل احمد
۳۷۶	۱۱-۴-۱۵ بزرگ علوی
۳۷۶	خلاصه فصل پانزدهم
۳۷۸	خودآزمایی فصل پانزدهم
۳۸۵	فصل شانزدهم. نمونه‌های نظم و نثر
۴۸۹	پاسخ‌نامه
۴۹۳	کتابنامه

پیشگفتار

این کتاب یک دوره خلاصه تاریخ ادبیات ایران است که برای سه واحد درسی رشته کتابداری تألیف شده است. به منظور رعایت حجم کتاب ناگزیر فقط به مطالب عمده توجه شده، از ذکر نام بسیاری از شاعران و نویسندگان خودداری به عمل آمده است. دانشجویان رشته کتابداری به اقتضای رشته تحصیلی خود، می‌دانند که ایران از معدود کشورهایی است که اندیشمندان و شاعران و نویسندگان آن در طول قرن‌ها توجه همه علاقه‌مندان به اندیشه‌های انسانی و ظریف و متفکر جهان را به خود جلب کرده است. شاهنامه حکیم فرزانه طوس، ابوالقاسم فردوسی را عالی‌ترین حماسه جهان، مثنوی مولانا جلال‌الدین بلخی را فاخرترین گنجینه عرفانی، غزل‌های حافظ را شیواترین اشعار عاشقانه، و رباعیات حکیم عمر خیام را عمیق‌ترین سروده‌های فلسفی دانسته‌اند. اندیشه‌وران ایرانی به درجه‌یی از کمال فکری و انسانی رسیده بودند که اقوام فاتح و خونخوار چون مغولان را به مرور زمان چنان نرم و چنان ظریف ساختند که بقایای آنان در هرات به کتاب و تذهیب و نقاشی و شعر روی آوردند. تصوف در واقع ملجأ سرخوردگان همه جوامع شد. حتی برخی چون ابراهیم ادهم فرمانروایی را رها کردند و به تصوف روی آوردند. اهل فتوت که طبقه‌یی از عوام بودند، بخشندگی و کارسازی و دستگیری از مردم را شعار خود ساختند. اگر اندرزهای انسانی از میان آثار نظم و نثر فارسی یک‌جا گرد آید، در واقع گنجینه‌یی فراهم خواهد شد که در همه موارد راهنمای انسان‌های سردرگم و احیاناً گمراه تواند بود.

بدیهی است که در این کتاب درسی که ناگزیر باید محدودهٔ ساعات درس و تعداد واحد در نظر گرفته شود، نمی‌توان به همهٔ دقائق زندگی شاعران و نویسندگان توجه شود و جوانب مختلف زندگی یک شاعر مدنظر قرار گیرد، بسیاری از نوشتنی‌ها نانوشته و بسیاری از گفتنی‌ها ناگفته می‌ماند. مرحوم بدیع‌الزمان فروزانفر کتابی دربارهٔ زندگانی فریدالدین عطار به نام: شرح احوال و نقد و تحلیل آثار شیخ فریدالدین عطار نیشابوری فراهم آورده است که بالغ بر ۵۴۰ صفحه است، یا مرحوم سعید نفیسی دربارهٔ زندگی رودکی، کتابی به نام محیط زندگی و احوال و اشعار رودکی تألیف کرده است که ۶۷۵ صفحه دارد، و یا مرحوم دکتر قاسم غنی دو جلد کتاب در ۴۹۰ و ۶۹۴ به نام بحث در آثار و افکار و احوال حافظ دارد که یک جلد تاریخ عصر حافظ و جلد دیگر تاریخ تصوّف در اسلام است. و البته کتاب‌های دیگری هم دربارهٔ عطار و رودکی و حافظ نوشته شده است که هر یک به تنهایی بیش از همهٔ اوراقی است که در تاریخ ادبیات ایران برای همهٔ دوره‌ها و همهٔ شاعران و نویسندگان ایرانی از پیش از اسلام تا دورهٔ معاصر تدوین شده است.

این کتاب در واقع حاوی یک طرح کلی است. دانشجویان می‌توانند در هر مورد به کتاب‌های دیگر که به اقتضای رشتهٔ تحصیلی خود از آنها اطلاع دارند مراجعه کنند و بکوشند که اطلاعات به دست آوردهٔ خود را در هر زمینه‌یی جداگانه روی برگه‌هایی یادداشت کنند و به ترتیب نگاهداری کنند، تا ان شاء الله روزی مجموعهٔ آن یادداشت‌ها را به صورت کتاب‌نامه‌هایی که مثلاً دربارهٔ حافظ یا فردوسی یا مولانا فراهم شده است، برای استفادهٔ دیگران چاپ کنند.

مقدمه و راهنمای مطالعه

تاریخ ادبیات ایران برای سه واحد درسی طبق سرفصل وزارتتی از دوره پیش از اسلام ایران تا دوره معاصر فراهم شده است. اگر بر آن بودیم که به سلسله‌های تاریخی و پادشاهان هر سلسله و به قدرت رسیدن هر یک و انقراض آنها پردازیم و در ضمن رعایت حجم کتاب را هم مدنظر داشته باشیم، طبعاً لازم بود که بسیاری از مطالب مربوط به ادبیات را حذف کنیم که البته نقض غرض بود. برای آنکه بخش‌های مربوط به ادبیات پربارتر باشد، کوشیدیم که سلسله‌های تاریخی را در نموداری نشان دهیم، به‌طوری که دانشجویان بتوانند با یک نگاه دقیق دریابند که سلسله مورد نظر در چه مقطعی از زمان بر سر قدرت بوده، و امرای آن به چه ترتیبی فرمانروایی کرده‌اند.

از دوره پیش از اسلام به اختصار سخن گفته شده و از خطوط رایج در آن عهد نمونه‌هایی به دست داده شده است. هر چند از آثار برجای مانده از هر دوره‌یی را نامی آمده، به دلیل آنکه خواندن متون آنها - مثلاً میخی یا اوستایی - به آمادگی قبلی نیاز داشت، نمونه متن بر کتاب افزوده نشده و در این باره فقط به یکی دو نمونه شعر و یکی دو نمونه نثر بسنده شده است.

پس از آوردن بحثی کلی درباره اوضاع سیاسی - اجتماعی و ادبی ایران هنگام ظهور دین اسلام، طبق سرفصل به فرقه‌های مهم اسلامی پرداخته و به اختصار درباره هر یک توضیحی آمده است. در سلسله‌های دوره اسلامی پس از بحث مختصر درباره تاریخ هر دوره و به دست دادن نمودار هر سلسله اوضاع ادبی و اجتماعی هر دوره به اختصار توضیح داده شده است. در دوره طاهریان و صفاریان چون تعداد شاعران اندک

بوده، از هر شاعری نمونه‌یی کوتاه در ذیل نام هر شاعر قید شده است. اما در دوره‌های بعد فقط به بحث در مسائل عمده زندگی هر شاعر یا نویسنده اکتفا شده، شعر یا نثر آنان در بخش پس از تاریخ ادبیات، تحت عنوان: نمونه‌های نظم و نثر آمده است. این کار به دو منظور بوده است: یکی آنکه وقتی دانشجو کلیات مربوط به زندگی یک شاعر یا نویسنده را مطالعه کرد، بتواند نمونه‌یی از آثار آن شاعر یا نویسنده را هم بخواند، دیگر آنکه در آن بخش - که در مراحل امتحان هم پرسشی از آنها داده نخواهد شد - توضیحاتی در پاورقی درباره لغات، ترکیبات و عبارات عربی داده شده است که خواندن متن منظوم یا مثنوی را آسان کرده است و در ضمن سعی شده است که در بخش انتخاب شده از شعر یا نثر یک نکته ادبی یا تاریخی یا اخلاقی و... هم بیاید.

در پایان کتاب بخشی به نام کتابنامه آمده است که در آن کتاب‌های عمده که در تدوین این کتاب از آنها استفاده شده، همچنین می‌تواند برای مطالعه بیشتر از آن مآخذ استفاده کند.

چون تاریخ به ترتیبی خاص و متسلسل روی خط زمان اتفاق می‌افتد، بهتر است که دانشجویان به ترتیب کتاب را مطالعه کنند. مفید است که دانشجویان به ترتیب نمودارهای تاریخی را مدنظر قرار دهند و بهتر است که در اوقات فراغت یک کتاب تاریخی را هم مطالعه کنند. از نظر رشته تحصیلی بسیار سودمند است که دانشجویان هر کتابی را که می‌خوانند بکشند که آن کتاب را به دست آورند و از نظر کتاب‌شناسی آن کتاب را بررسی کنند و سعی کنند که مشخصات آن را در حاشیه کتاب خود یادداشت کنند.

علاوه می‌کنیم که در این کتاب، «ی» نکره در کلمات مختوم به «ه» بیان حرکت به صورت «یی» آمده است تا از «ی» ربطی جدا شود، مثلاً: عده‌یی به جای عده‌ای، نامه‌یی به جای نامه‌ای و... .

در نوشتن اشعار رسم الخط رایج در کتابت شعر رعایت شده است و کلمات چنان که تلفظ می‌شوند نوشته شده است: مثلاً: در دیده به جای خواب آبست مرا (نه آب است...) رفتست (نه رفته است) و... .

فصل اول

نگاهی کوتاه به گذشته ایران پیش از ظهور اسلام

هدف‌های رفتاری

انتظار می‌رود که دانشجو پس از مطالعه این فصل بتواند:

۱. توضیح دهد که ایرانیان پیش از مهاجرت به نجد در کجا می‌زیستند.
۲. خط و کتابت در کجا به دست آمده است.
۳. موقعیت‌های مادها و پارسیان را مشخص کند.
۴. زبان رایج در دوره مادها و پارسیان را توضیح دهد.
۵. اقدامات عمده داریوش را برشمارد.
۶. زبان، خط در عهد هخامنشیان را توضیح دهد و آثار برجای مانده را نام ببرید.
۷. درباره زردشت و آیین او، تعالیم زردشت، کتاب اوستا و بخش‌های آن توضیح دهد.
۸. درباره اسکندر و سلوکیان توضیح دهد.
۹. اوضاع فرهنگی ایران در دوره اشکانی را توضیح دهد.
۱۰. سامانیان را معرفی کند.
۱۱. مانی و مزدک و آرای آن دو را توضیح دهد.

پیش از مهاجرت اقوام ایرانی به نجد، اقوام بومی در نجد می‌زیستند. تمدنی که در آخرین سال‌های ۳۰۰۰ قبل از میلاد در شوش پدید آمده بود، تحت نفوذ شدید بین‌النهرین قرار داشت. اهمیت تمدن پدید آمده در شوش که تا قلب نجد ایران نفوذ یافته بود، بیش از همه به جهت استعمال خط است. که آن را خط «عیلامی مقدم» می‌نامند.

سیلک (= Sialk)، نزدیک کاشان، تنها نقطه‌یی در نجد ایران است که پیش از عهد هخامنشی در آنجا مدارک کتبی به دست آمده و اثبات کرده است که در ایران خط به کار می‌رفته است. ایران از دوره ماقبل تاریخ بزرگ‌راهی برای نهضت ملل و انتقال افکار بوده و قرن‌های متمادی این نقش مهم را به منزله واسطه میان شرق و غرب حفظ کرده است و در قبال آنچه از دیگران اخذ می‌کرده، از بازپس دادن نایستاده است. ایرانیان از نژاد هند و اروپایی‌اند که در تاریخ به نام آریایی خوانده می‌شوند و از نظر نژادی و فرهنگی و معتقدات همانندی‌هایی با هم دارند. ظاهراً هند و اروپاییان در ۲۰۰۰ قبل از میلاد دست به مهاجرتی عظیم زده‌اند و شاخه‌ای از آنان به نام هند و ایرانیان در حدود ۱۵۰۰ تا ۱۲۰۰ قبل از میلاد به آسیای میانه رسیده‌اند.

۱-۱ مادها و پارسیان

مادها و پارسیان از آریاییان دیگر که در حوالی خوارزم پراکنده بودند جدا و به‌سوی دره‌های خراسان سرازیر شدند و به غرب و جنوب ایران رسیدند. مادها در آذربایجان جنوبی، حدود کردستان، لرستان، ری و اصفهان مسکن گرفتند و با بومیان و همسایگان به ستیز برخاستند.

مادها شش قبیله بزرگ بودند و از میان آنان دو قبیله معروف‌اند: یکی قبیله آریازنتو (= Āryā zantav)، یعنی قبیله آریایی و دیگری مغان. اکثر افراد قبیله مغان شغل روحانیت داشتند. قبایل ماد علیه همسایگان نیرومند خود، آشور در مغرب و اورارتو در شمال و شمال غرب با هم متحد شدند. این اتحاد در نام پایتخت آنان همدان (= هنگمتانه = Hangmtāina، به معنی انجمن و محل تجمع) پیداست. آنان دیاکو (= Dayāukku) را به ریش سفیدی برگزیدند. هُوخَشْتَر (= Huvaxšatra)، شاهزاده مادی اقوام ماد را متحد کرد و در جنگی خونین سکاها را که به خدمت آشوریان درآمده بودند، شکست داد و در ۶۱۲ قبل از میلاد نینوا پایتخت امپراتوری سهمگین آشور را ویران کرد. پس از وی پسرش ایشتوویگو (= Ištvigu) به جای پدر نشست. کورش در ۵۵۰ قبل از میلاد همدان را تصرف کرد و شاهنشاهی هخامنشی را رسماً به وجود آورد در دنیای کهن مادها را جدا از پارسیان نمی‌دانستند، چنانکه شاهنشاهی هخامنشی را گاهی دولت ماد می‌نامیدند و همه ایرانیان را مادها می‌گفتند.

مادها به لهجه‌یی از زبان‌های آریایی سخن می‌گفتند و یقین است که زبان پارسی‌ها را به خوبی می‌فهمیدند و به همین دلیل است که در کنار کتیبه‌های هخامنشی متنی به زبان مادی نیامده است. زبان‌شناسان لهجه‌های مادی را بسیار شبیه به اوستایی می‌دانند.

پادشاهان ماد

۱. دیاکو (یونانی: ویوکس) ۷۰۸-۶۵۵ قبل از میلاد
۲. فروریتش (یونانی: فراررتس) ۶۳۳-۶۵۵ ق.م.
۳. هوخستره (یونانی: کیاکسار) ۵۸۵-۶۳۳ ق.م.
۴. ایشتوویگو (یونانی: آستیاکس) ۵۸۵-۵۵۰ ق.م.

مادها خطی خاص نداشتند و احتمالاً دبیران آنان خطوط آرامی، آشوری و عیلامی را می‌توانستند بخوانند. از دین مادها هم سندی در دست نیست. مادها خود را آریایی می‌دانند. احتمال می‌دهند که مادها آهورمزدا را می‌پرستیدند و دین‌شان همانند دین پارسیان بوده است.

۲-۱ هخامنشیان

در سال ۷۰۰ قبل از میلاد، هخامنش از قوم پارسی، بر آنشان (= Anšān) غلبه کرد. پسرش چیش پیش (= Čaišpiš) پس از سلطنت طولانی، کشور خود را به دو پسرش آریه‌رمنه (= Aryaramna) و کورش (جدّ کورش بزرگ) به میراث نهاد. پس از کورش کمبوجیه اول بر تخت نشست. این پادشاه با ماندانا دختر ایشتوویگو ازدواج کرد و کورش از این پدر و مادر به دنیا آمد. کورش قبیله‌های پارسی را گرد آورد و در ۵۵۰ قبل از میلاد - چنانکه گفتیم - شهریاری ماد را بدون خونریزی و قتل و غارت برانداخت. کورش در مدت ۲۱ سال سلطنت خود، دوش به دوش سربازان خود در جنگ‌ها شرکت می‌کرد، عاقبت در نبردی در شمال رود جیحون زخمی شد و بر اثر آن زخم درگذشت. کمبوجیه پسر کورش جانشین وی شد، اما سلطنتش بیش از هفت سال دوام نکرد. گئومات (= Geumāt) یکی از پیشوایان دینی خود را به دروغ، بردیا برادر کمبوجیه خواند و بر تخت نشست. چون نیرنگ او آشکار شد، خود را از بالای برج

کاخ به زمین انداخت. پس از وی داریوش پسر ویشتاسپ به یاری سران طوایف پارس به سلطنت رسید و استقلال و یکپارچگی ایران را فراهم کرد.

داریوش دستور داد که در بیستون کتیبه‌هایی به سه زبان عیلامی، بابلی و فارسی باستان نوشته شود تا مردم از کارهایش آگاه شوند. کتیبه بیستون از اسناد مهم تاریخی است. داریوش پایتخت خود را از همدان به شوش انتقال داد. بابل را پایتخت زمستانی و همدان را پایتخت تابستانی خود ساخت. مردانی به هند فرستاد تا از وضع آنجا خبر آورند. به مصر رفت و با کندن تنگه‌ای رود نیل را به دریای سرخ وصل کرد و در آنجا نیز کتیبه نصب کرد.

داریوش کارهای عمده‌یی انجام داد که فهرست‌وار عبارتند از:

۱. ایران را به ۲۰ استان تقسیم کرد و برای هر استان مالیاتی تعیین کرد.
۲. شهرهای بزرگ را با راه‌ها به هم وصل کرد.
۳. پیک‌های تندرو برای مبادله خبر به وجود آورد.
۴. مالیاتی عادلانه وضع کرد که در مدت دویست سال تغییر نیافت.
۵. سکه ضرب کرد و معاملات را از صورت پایاپای بیرون آورد.
۶. اوزان و مقیاس‌های واحدی وضع کرد.
۷. سپاه جاویدان ترتیب داد.
۸. اجازه داد که هر قومی قوانین اخلاقی و دینی خود را گردآوری کنند.
۹. به ترویج کشاورزی پرداخت.
۱۰. خط میخی را رایج کرد.

بعد از داریوش، خشیارشا نوه دختری کورش جانشین وی شد. وی با یونان به نبرد پرداخت ولی کاری از پیش نبرد. پس از وی اردشیر اول و سپس داریوش دوم، بعد از اردشیر دوم و اردشیر سوم و ارسس (= Oarses) بر تخت نشستند. فرمانداران در زمان آنان سر به شورش برداشتند. هخامنشیان ۲۲۰ سال فرمانروایی کردند و عاقبت در ۳۳۰ قبل از میلاد به دست اسکندر مقدونی به تاریخ پیوستند.

پادشاهان هخامنشی

۱. کوروش ۵۵۹-۵۳۰ قبل از میلاد
۲. کمبوجیه ۵۳۰-۵۲۲ ق.م.
۳. داریوش بزرگ ۴۸۵-۴۲۲ ق.م.
۴. خشایارشاى اوّل ۴۸۵-۴۶۴ ق.م.
۵. اردشیر اول ۴۶۴-۴۲۴ ق.م.
۶. خشایارشاى دوم ۴۲۴ ق.م.
۷. سعدیان ۴۲۴ ق.م.
۸. داریوش دوم ۴۲۴-۴۰۴ ق.م.
۹. اردشیر دوم ۴۰۴-۳۶۰ ق.م.
۱۰. اردشیر سوم ۳۵۹-۳۳۸ ق.م.
۱۱. ارشک ۳۳۸-۳۳۶ ق.م.
۱۲. داریوش سوم ۳۳۶-۳۳۰ ق.م.

۳-۱ زبان و خط در عهد هخامنشیان

پارسیان به زبان فارسی باستان که از زبان‌های کهن ایرانی است سخن می‌گفتند. این زبان با زبان مادى فرقى عمده ندارد. این هر دو زبان آریایی شمرده می‌شوند و با خوارزمی، سعدی، اوستایی، سکایی و مانند آنها خویشاوندی دارند. فارسی باستان ابتدا در پارس رایج بود. سپس در گوشه و کنار کشور میان صاحب‌منصبان و گماشتگان دولتی هم رواج یافت.

در دوره هخامنشیان در استان‌های ایران چهار نوع خط رواج داشت: خط هیروگلیف در مصر، خط آرامی در همه آسیای غربی، خط بابلی در بابل و خط عیلامی در ایران غربی. پیش از داریوش مردم ایران خطوط عیلامی، بابلی و آرامی را می‌شناختند. داریوش دستور داد که خطی مرکب از ۴۲ علامت که هر علامت از یک تا پنج نقش به شکل میخ ترکیب یافته بود، ساخته شود. این خط از چپ به راست نوشته می‌شد و اعراب آن را «خط المسماری» می‌گویند. داریوش مبتکر کاربرد خط میخی برای فارسی باستان بوده است. بسیاری از کتیبه‌ها به فرمان داریوش و تعدادی به دستور خشایارشا و تعداد معدودی به فرمان شاهان بعدی نوشته شده است. کتیبه داریوش در بیستون به تنهایی از همه نوشته‌های پارسی باستان بیشتر است.